

PSYKOSOCIALT ARBEJDE MED VOLDENS OFRE.

En udfordring for den traditionelle terapeutrolle

Peter Elsass

På baggrund af et materiale fra Colombia og Peru gives der eksempler på, hvorledes den politiske og kulturelle kontekst giver forskellige former for psykosocialt arbejde med krigens overlevende. I Colombia er befolkningen meget interesseret i psykoterapi, hvorimod den i Peru har en anden holdning. PTSD-diagnosen, vold og kulturelle udviklingsbegreber gennemgås med konkrete eksempler fra den latinamerikanske Violencia forskning. Kun ved at se PTSD-diagnosen og den såkaldte kriseterapi i både et historisk og et aktuelt lys og ved at analysere deres i-tale-sættelser, vises det hvorledes, der kan være helt forskellige holdninger til psykologrollen og den dermed beslægtede holdning til forsoningen efter krig.

Advocacy

Psykologer har besvær med at foretage en kombination af et praktisk politisk engagement og en akademisk faglighed. Det giver anledning til fortrængninger og forskydninger, som bliver specielt i øjnefaldende, når det drejer sig om de alvorligste og ultimative problemer; de psykosociale konsekvenser af krig. Vi vil hellere tale om terapeutisk frigørelse og autonomi i det lukkede terapeutiske rum i stedet for om slaveri og undertrykkelse i den store verden.

Der har til forskellige perioder været et krav om, at intellektuelle skal involvere sig i bekæmpelsen af den samfundskabte vold. I slutningen 50-erne tog Sartre og Fanon del i samfundsdebatten med intellektuelle, faglige synspunkter. Derefter kom der en periode med et mere politisk, ideologisk engagement, hvor de faglige synsvinkler blev udeladt. Men i de senere år er fag som filosofi og psykologi igen blevet inddraget i forståelsen af og den praktiske intervention overfor krig og organiseret vold og terror.

Indenfor filosofien tager man den græske, hellenistiske tænkning op til fornyet inddragelse i det politiske arbejde. I den hellenistiske filosofi lagde man vægt på praktisk engagement og på en kombination af logik

og følelser; såkaldt »compassion«. Forholdet mellem materielle, institutionelle forandringer og indre forandringer af tro og håb, er en gammel diskussion mellem Aristoteles og hans hellenistiske efterfølgere, som igen er blevet aktuel (se f.eks. Nüssbaum 1994).

Indenfor psykologien er der i de sidste år kommet en del faglitteratur om det psykosociale arbejde med krigens overlevende, som mere eller mindre eksplicit formulerer forsøg på at kombinere et fagligt akademisk arbejde med et menneskeretsligt, evt. politisk engagement (se f.eks. Agger 1995, Agger & Jensen 1996, Arcel 1994, Arcel et al. 1995, 1998, Brunvatne et al. 1995, Kalicanin et al. 1994, Stæhr et al. 1993, Somasundaram & Sivayokan 1994, Sveaass 1994, Sveaass et al. 1997, Teodorao & Sicam 1995, Mollica et al. 1987, Willingen 1993). En af disse formuleringer er f.eks. Weine & Laub (1995), der i arbejdet med de bosniske flygtninge omdefinerer psykologrollen til et »professionelt sundhedsvidne«:

»A mental health witnessing professional is one who deploys his or her clinical psychiatric expertise within a carefully drawn historical and ethical framework to address both the individual survivors of traumatic situations and the historical dislocations within which the trauma took place. In addition to providing a special kind of listening for the survivors, the witnessing professional will also function as witnesses themselves, by using their professional knowledge, skills, authority, and connections, to actively transmit the knowledge of historical realities to others. Witnessing professionals believe that their professional responsibility includes the prevention of mass trauma from state sponsored violence through encouraging appropriate opposing actions«.

Problemet med denne vidnerolle er, at vi kan komme til at forlade vores faglighed, fordi engagementet så let forfører os ind i politiske og overordnede emner, hvor vi ikke længere taler som fagfolk, men som advokater for en sag (se f.eks. Hastrup & Elsass 1990).

»Professional witnessing« kræver en speciel kontekstfølsomhed overfor det ydre terapeutiske rum. I det følgende vil der blive fokuseret på begreber for denne ydre kontekst; dels om vold og dels om udvikling. Dernæst vil de blive konkretiseret med eksempler fra den latinamerikanske *Violencia* forskning, Peru og Colombia, som hver har deres holdning til psykoterapi af voldens ofre.

Posttraumatisk stressforstyrrelse & traumatisk hukommelse

I de fleste kliniske arbejder om psykosociale følger af statsorganiseret vold benytter man sig af diagnosen posttraumatisk stressforstyrrelse, PTSD. Et specielt udvalg af overleverens symptomer indskrives i de officielle diagnostiske systemer, DSM og ICD. PTSD diagnosens udgangspunkt er, at den tillader tidligere hukommelse at blive genoplevet og ud-

levet i det nuværende i form af billeder og tanker, der trænger sig på, og tvinger patienten til at gentage de gamle hændelser. Diagnosen har således en indbygget kausalitet; en etiologisk hændelse forårsager symptomerne. Er denne kausalitet ikke til stede er en række af symptomerne ikke til at skelne fra andre psykiatriske sygdomme som angst og depression.

Figur 1

Diagnostiske kriterier for posttraumatisk stressforstyrrelse

(DSM-III R, American Psychiatric Association 1987)

1. Personen har oplevet en begivenhed, der rækker ud over variationen i almindelige menneskelige oplevelser, og som ville være udtalt stressfremkaldende hos næsten enhver.
2. Den traumatiske begivenhed bliver til stadighed genoplevet på mindst én af følgende måder:
 - a. Gentagne, indvaderende og belastende erindringer om det skete.
 - b. Gentagne belastende drømme om begivenheden.
 - c. En pludselig oplevelse af eller ageren som om den traumatiske begivenhed gentog sig i nuet (f.eks. en oplevelse af at gennemleve begivenheden igen, oplevelse af illusioner, hallucinationer eller dissociative episoder (flash backs)).
 - d. Intenst psykisk stress ved oplevelse af begivenheder, der kan symbolisere eller ligne den traumatiske begivenhed.
3. Vedvarende forsøg på at undgå stimuli, der er forbundet med traumet, eller en følelsesmæssig tilbagetrækning (numbness), som ikke var til stede før traumet. Dette skal manifesteres ved mindst tre af følgende symptomer:
 - a. Forsøg på at undgå tanker eller følelser forbundet med traumet.
 - b. Forsøg på at undgå aktiviteter og situationer, der kan give erindringer om traumet.
 - c. Manglende evne til at genkalde sig vigtige aspekter af traumet.
 - d. Tydelig nedsat interesse for vigtige aktiviteter.
 - e. En oplevelse af følelsesmæssig afsondrethed eller fremmedgørelse over for andre.
 - f. Begrænsning i det følelsesmæssige spektrum, f.eks. manglende evne til at føle kærlighed over for andre.
 - g. En oplevelse af, at fremtidsmulighederne er begrænsede.
4. Vedvarende symptomer på øget stress (arousal), som ikke var til stede før traumet. Dette skal manifestere sig ved mindst to af følgende symptomer:
 - a. Vanskelighed ved at falde i søvn eller at sove igennem.
 - b. Irritabilitet og vredesudbrud.
 - c. Koncentrationsvanskeligheder.
 - d. Overvagtsthed.
 - e. Overreaktion på forskrækkelse (startle response).
 - f. Fysiologisk reaktion ved oplevelse af begivenheder, der symboliserer eller ligner aspekter af den traumatiske begivenhed.
5. Forstyrrelsen skal have varet i mindst én måned. (Elklit 1994: 242)

PTSD-diagnosen bliver hovedsagelig indskrevet i en kognitiv sammenhæng (se f.eks. Horowitz 1986, Foa 1995). Patienterne har tre forskellige måder at reagere på i overensstemmelse med den kognitive dissonans, som er opstået i deres traumatiske oplevelse. De kan forsøge at »re-frame« deres traumatiske hukommelse således, at erindringens indhold bliver konsistent med deres oprindelige kognitive skemata. De kan forsøge at revidere deres kognitive skemata, så de bliver i overensstemmelse med deres hukommelse. Eller de kan arbejde med at tømme deres hukommelse for emotionel styrke dels ved at tilpasse den til et forsvar, som evt. skal styrkes ved fornægtelse og undgåelse af de stimuli, der ligner den traumeudløsende situation, dels ved en generel emotionel anæstesi, såkaldt »numbing«.

Den kriseterapeutiske behandling har som centralt omdrejningspunkt, at patienten skal sættes i stand til at møde og konfrontere sig med de traumatiske erindringer, således at der etableres en situation, hvor disse kan forarbejdes med rationelle kognitive skemata, som erstatning for de tidligere maladaptive fordrejede tankemønstre. Den underliggende præmis er, at patientens traumatiske erindringer har initieret en irreversibel transformation, som terapien har til formål at korrigerer funktionelt og hensigtsmæssigt.

Det psykodynamiske indhold i PTSD supplerer det kognitive med et begreb om »traumatisk hukommelse«, som groft sagt udsiger: at erindringen om en usædvanlig dramatisk hændelse er så grufuld, at dens ejer er tvunget til at skjule den for ham selv.

Ordet traumatisk har en flere hundred år gammel oprindelse i en udelukkende fysiologisk betydning, »belonging to wounds or the cure of wounds« (Oxford English Dictionary), og indtil slutningen af 1800 tallet blev et begreb om »traumer« identificeret med en fysisk skade. Under 1. verdenskrig fik det en psykisk analogi, hvor bl.a. betegnelserne »Granat shock« og »Nervous shock« opstod. Frygt blev betragtet som associeret med hukommelse af både en individuel og kollektiv traumatisk smerte. Men det er karakteristisk, at der i de første beskrivelser af de psykologiske virkninger af oplevelsen af meget dramatiske og grusomme oplevelser, som f.eks. krig og organiseret vold, ikke omtales nogen »traumatisk hukommelse«; folk reagerede med ulykkelighed, fortvivlelse og opmærksomhedsforstyrrelser uden, at det blev sat ind i en årsag om, at en fortrængt erindring provokerede symptomer. Det er først med Ribot, Charcot, Janet, Freud og neo-Pavlovanerne, at der opstår beskrivelser af en traumatiske hukommelse, der er som »en parasit«, hvor man kun ved at ophæve en repression kan normalisere patologien. Traumebehandlingens væsentligste ingredienser er derfor genvindelsen af den fortrængte erindring.

Beskrivelserne af de psykiske følgevirkninger af 1. verdenskrig bliver af Kardiner & Spiegel (1947) indskrevet i denne logik om traumatisk hukommelse med tre punkter:

1. Traumatiske neuroser er produceret af erindringen om situationer, snarere end situationerne selv.
2. Hukommelsessporene er patogene hemmeligheder.
3. Professionelle terapeuter har privilegeret adgang til hemmelighederne og deres mening.

Idag har denne »traumatisk hukommelse« fået stor betydning som terapeutisk ingrediens i de såkaldte kriseterapier, hvor det er det glemte, som indeholder den helbredende ingrediens.

Denne ophøjede status af det glemte har givet anledning til, at der er opstået forskellige former for såkaldt »memory-politics«. Herman påpeger således, at der i løbet af dette århundrede har været tre tilfælde, hvor psykologiske traumer er kommet til offentlighedens kendskab; i hvert tilfælde har det givet anledning til politiske bevægelser: Den hjemlige vold til kvindebevægelsen, det seksuelle misbrug til incestforeninger og krigsoplevelserne til div. menneskeretslige bevægelser (Herman 1992; Young 1995: 212).

I denne sammenhæng kan man påstå, at PTSD-behandlingen hviler på en ideologi om, at traumatiske erindringer skal genkaldes, som snarere har et udspring i »memory-politics« end i en faglig akademisk analyse.

De forskellige former for hukommelses-arbejde, har en bagvedliggende ideologi om, hvorledes fortiden skal indgå i det terapeutiske arbejde. Konkret ser man det ved, at fortiden kan bruges på forskellige måder i forsoningsarbejdet; ved at glemme eller ved at huske. Sagt i en dagligdag formulering af en af de *Violencia*-ofre jeg interviewede i Peru: »Behøver vi at skulle huske, hvad der er sket os? Det meste af den vold, der foregår behøver ikke en speciel hukommelse, vi ser den i form af manglende ben og arme«.

Volden

Det psykologiske hukommelsesarbejde indskrives sig i voldens kontekst. Vold er et samspil mellem ydre samfundsskabte former og indre psykodynamiske forhold, som giver anledningen til destruktion, og som har sin primære løsning i opretholdelsen af etiske standarder, f.eks. formuleret i menneskerettighedsreglerne. Det er netop denne kombination af et samfundsengagement, en politisk stillingtagen og nogle psykologiske interventioner; kombinationen af det indre og det ydre, der holdes op imod nogle overordnede standarder, som udgør kernen i det psykosociale arbejde med voldsofre.

En lettilgængelig psykologisk definition på vold er en handling, hvor en part som aggressor trænger ind og ødelægger en andens integritet. I Latinamerika er der opstået en faglig betegnelse »*Violencia*«, om forholdene i et samfund præget af statsorganiseret vold. En række fagfolk, psy-

kologer og sociologer, har omdefineret sig til Violentologer for med et socialpsykologisk udgangspunkt at kunne beskæftige sig konkret med volden i deres samfund. Men problemet med denne fagliggørelse af voldens problematik er, at den kan blive så bred, at vi som violentologer kan komme til at indblande *Violencia* i enhver konflikt, der indbærer agression; i enhver protesthandling, der skaber aktion – alt bliver til *Violencia*.

I en latinamerikansk sammenhæng er en social konflikt nødvendig. Den moderne samfundsudvikling har skabt mere en 183 millioner fattige i Latinamerika, som ikke har adgang til minimale modernitetsbekvemmeligheder (Debate 1993: 91). For dem er en social konflikt absolut nødvendig, og hvis en ny videnskab har til hensigt at eliminere volden ved at forklare, forstå og fortolke den, kan en social protest blive slettet i *Violencia*'s navn, selvom den er et nødvendigt alternativ til den almindelige politiske og økonomiske orden. Den nye videnskab om *Violencia* har således et problem, hvis den deporterer og afmonterer fænomener, som kræver forandring. Sagt mere enkelt; vi skal være os for at psykologisere enhver konflikt således, at det bliver psykologernes opgave at løse konflikter, som har sin rod helt andre steder end i det psykologiske rum. Der er mange eksempler på, at psykologer er blevet til voldens gidsler ved at omskrive volden til neutrale videnskabelige dannelser. F.eks. er de i arbejdspsykologien blevet benyttet til at dække over, at vanskelige arbejdssituationer i højere grad krævede en faglig politisk indgriben i stedet for en psykologisk, terapeutisk intervention.

Violencia er således et meget komplekst fænomen. Og vi skal være os imod at transformere et politisk, socialt fænomen til »en patologi« i samfundets rationalitet, som vi som fagfolk skal løse og eliminere for enhver pris. De psykologiske fortolkninger af fortolkningerne indebærer ikke altid det moment af »advocacy« og »compassion« som blev efterlyst i indledningen.

I studiet af *Violencia* er det derfor en forudsætning at anerkende, at konflikt og fjendtlighed er fænomener, som er skabt af de sociale omstændigheder, og at et harmonisk samfund, er en selvmodsigelse, hvis man ønsker at opretholde de mest almindelige dialektiske begreber (Zuleta 1992: 11). Udryddelsen af konflikterne og deres opløsning er ikke nødvendigvis eftertragtelssværdigt, ligesom man i det private heller ikke kan udslette kærligheden og fjendskabet. Det er snarere det modsatte, der er ønskeligt; nemlig at etablere et socialt og legalt rum, hvori konflikterne kan få mulighed for at komme til udtryk og udvikle sig uden at modsætningerne skal undertrykke hinanden og reducere feltet til stilhed og impotens.

De fleste violentologer er således enige om, at *Violencia* har mange udtryksformer, som ikke gensidigt udelukker hinanden, men som i fællesskab overskrider den politiske dimension (Zuleta 1992: 171). Det er derfor ikke alene statens og det politiske system, der fremprovokerer volden; det synspunkt fornægter eksistensen af civil samfundet. Volden op-

står ligeså meget på grund af uformåenhet og uvidenhed, såkaldt »debidid«, hos alle involverede parter; de uformående fagbevægelser, de korrupte politiske systemer, de bureaukratiserede bondebevægelser, de dårlige universiteter, de unitære guerrilla bevægelser etc. Det eneste fælles karakteristikon er, at den forhindrer, at menneskerettighederne efterleves.

Figur 2

Violenciaens mange udtryk:

- Organiseret kriminalitet mod politikere og journalister, specielt udøvet af narko-handlere mod funktionærer i staten og mod journalister, der foretager kritisk virke.
- Organiseret kriminalitet mod privatpersoner, f.eks. som dødspatrujler, lejemordere eller kidnapninger for at få økonomi.
- Guerrillaens voldelige handlinger mod Staten.
- Statens organisationer, der øver vold mod f.eks. guerrillaen og i deres midler overskrider det legale.
- Statens vold mod etniske minoriteter; en af de ældste voldsformer i Latinamerika mod de såkaldt mindreværdige racer.
- Den ikke organiserede vold, overfaldene, mordene, røverierne som har individuel retfærdiggørelse, evt. i form af berigelseskriminalitet.
- Den delvise organiserede vold i hemmelige bevægelser, som f.eks. paramilitære grupper, som på det offentliges foranledning udøver overfald og likvideringer.
- Den personlige, individualiserede vold, som foregår i familierne, f.eks. på grund af alkoholmisbrug etc.

Selvfølgelig er det uomgængeligt at fremhæve demokratiets betydning og overholdelsen af menneskerettighederne som interventionen mod disse forskellige former for vold; men Violenciaen udøves af mere end, hvad staten kan holde kontrol med og sætte grænser for. Bekæmpelsen af Violenciaen indebærer også en stillingtagen til etiske værdier om, hvad den enkelte oplever som kvaliteten ved et liv og betydningen af sociale relationer.

Latinamerikanske fænomener som f.eks. straffrihed (»impunidad«), gidselstagneringerne, udvisningerne har en lang historie, som ikke blot lader forebygge på grund af manglende demokrati. F.eks. har der været meget demokratiske regeringer i Colombia, som har forsøgt at forhandle med guerrillaen vedr. kidnapninger, men hvor der er mange eksempler på, at staten har omgået menneskerettighederne, bl. a. fordi der er en uomgængelig international sammenhæng for narkotikahandlen og et internationalt krav om udvisning af tilfangetagne, som blander sig ind i spillet med gidselstagerne.

Violenciaen lader sig således analysere på mange planer, som f.eks. på et makro-politisk niveau og på et indre psykodynamisk niveau. For ikke at miste orienteringen vil der i det følgende blive taget udgangspunkt i historiciteten, sprogliggørelsen og konteksten af Violenciaen.

Historiciteten; den latinamerikanske violencia

Studiet af vold bør i yderste forstand have som mål at forsvare friheden ved indtage en position både på det politiske, kulturelle og på det individuelle område. En række historikere som f.eks. Finkelkraut (1994) har set på, hvorledes et begreb om udvikling og vold har udspringet sig på denne flerdimensionelle scene.

Da Unesco blev dannet umiddelbart efter 2. verdenskrig var idealet, den individuelle selvstændiggørelse via uddannelse. Det var oplysnings-tidens ånd, der svævede over Europa; alle skulle have fri uddannelse, fri udveksling af tanker og kundskaber således, at man kunne eftersøge den store sandhed. I 1951 skrev Levi-Strauss artiklen »race et histoire« på bestilling af Unesco, hvor han stillede sig kritisk overfor den gamle oplysningsfilosofi med dens begreb om civilisation, oplysthed og udvikling, som en opstigning fra primitiviteten til fornuften med alle dens tekniske frembringelser. Fascinationen var: Antal kilometer af veje, kanaler og jernbaner, antal hektarer beplantet, sygdomme, der blev helbredt, levestandard, der blev hævet; allesammen statistiske argumenter, der blev brugt for at bevise civilisationens fremskridt. Som antropolog påpegede han de primitive folkeslags værdier og kritiserede, at man så dem som tilbagestående og fortabte i Vestens universalitet.

Den nyere antropologi påpegede i stedet, at traditionerne og levereglerne i de såkaldte primitive samfund var komplicerede og faktisk højt udviklede. Studiet af de fremmede, de etniske folk, af indianerne, gav anledning til tvivl om dominansens legitimitet, og afkoloniseringen begyndte efter krigen med at give Vesten dårlig samvittighed. Nazisternes påstand om et naturligt, racemæssigt hierarki kunne med den nye antropologi blive stillet afgørende i skammekrogen. Vesten demonterede det fremskridt, som var baseret på stormands galskab, teknologiens dominans og det biologiske vanvid. Begreber som etnocentrisme skulle gøre det af med den hvide mands forelskelse i sig selv. Man begyndte i stedet at se kulturerne som mangfoldige, særegne livsformer som ikke kunne overføres til andre. Ingen var dårligere, mindre udviklede end andre. Ingen skulle udvide sin kultur til andre, den enkeltes universalitet skulle begraves. Barbaren var ikke længere negationen af den civiliserede.

De humanistiske videnskaber og i særdeleshed Violencia-forskerne kom dermed på jagt efter etnocentrismen for at udrydde den. Kampen mod kulturimperialismen begyndte som en konsekvens af, at vi ikke længere måtte finde et billede af os selv, som forherligede os. Der skulle bry-

des med fortiden, og med Foucault ord »skulle alt knuses som muliggjorde genkendelsens trøstende leg, alt skulle være i småbidder« (1972:55). Konsekvensen af kontinuitetsbruddet blev desorienteringen af historien og en interesse for den kaleidoskopiske mangfoldighed; post-modernismens kærlighed for det fragmenterede.

I 60-erne kom den marxistiske betragtningsmåde til og definerede det klassesdelte samfund, og den herskende klasses tilsyneladende dominans blev beskrevet ud fra dens produkters markedsværdi. Den dominerende klasse gennemgik en ydmygelsesproces, synonymt med den, som den havde påtvunget de koloniserede folkeslag. Dens traditioner og smag blev latterliggjort, og dens folkelige erfaringer blev nådesløst udelukket fra den legitime kultur.

I stedet skulle der bringes kundskaber til dem, der ikke havde; formidlingen skulle være universel. Skolen og uddannelsen blev gjort almen, og litteratur og teknologi fik universel gyldighed. Diskrimineringskriterierne indenfor vores egen kundskabsformidling forsøgte at efterstræbe lighed, ensartede regelsystemer, og man genfandt den samme struktur, den samme konklusion: klassekampen hvorudfra værdisystemet blev fastlagt. Det tidligere forhold mellem Vesten og de ikke-europæiske befolkninger blev overført til et forhold indenfor den vestlige verdens indre kamp; en ny og raffineret form for etnocentrisme. Man talte om »kulturel vilkårlighed«, om ligeværdighed og uafhængighed. Mennesket egenhed forsvandt, og man indgik som kulturpersoner i en hierarkiløs mangfoldighed. Der blev drevet klappjagt på det særegne, man ville ensrette verden under påskud af at ville oplyse den.

Denne frigørelse fra værditabellen har utvivlsomt været en hjælp for Den tredje og fjerde Verden. De fik ejendomsretten tilbage til sig selv. Men i dag lukker denne uafhængighed de enkelte nationer inde i en påtvungen reaktionsdannelse, hvor enstemmigheden erstatter den tidligere fremmede myndighed. Nu bliver man overladt til sig selv, og man overlever ved at finde sin kollektive identitet. Vi var igen blevet fællesskabets børn, men dette kollektive »Vi« passede bedst ind i kolonimagens gamle logik. Nu blev det et-partisystemet, evt. militærdiktaturet, som blev konsekvensen af jagten efter den kulturelle identitet. Mennesket fandtes ikke længere, det blev den kulturelle identitet som udgjorde selve retfærdiggørelsen. Individet virkeliggjorde sig ved hjælp af kulturen.

Denne generøse forskydning medførte, at Den tredje og fjerde Verden for at slå udyret ihjel kom til at ødelægge meget mere end udyret. Næsten alt blev til kultur, og af ren næstekærlighed gjorde man den anden til en ensartet masse. Konsekvensen var, at man ganske vist generobrede Europas gamle besiddelser, men man berøvede også Europas erfaringer med demokratiet.

Man blev optaget af den kulturelle identitet, som man fandt den i de mange indianske bevægelser. Indigenista-bevægelserne afviste den frem-

mede, fordi han var »en anden«. Der opstod dermed en modsatrettet racisme, som byggede på anderledesheden, men ikke den traditionelle racisme, hvor man undertrykte »den anden«. Forskellene var uoverkommelige, uforanderlige og absolutte. Alt blev kulturelt og med dette absolutistiske kulturbegreb opstod racismen i Den tredje og fjerde Verden, men racen blev dannet som en funktion af kulturen (Finkelkraut 1994: 75).

Et eksempel er, at man i oplysningstidens ånd ville styrke fred og international forståelse ved at bygge informationsorganer op i Den tredje Verden. Men informationsfriheden for ens egne, blev etableret på bekostning af de andre, ved at sætte sig op imod de andres stemme. »Kultur« blev til samfundskontrol og til skepsis overfor det fremmede i Den tredje Verden. Dagens antiracisme kom til at ligne gårsdagens racisme. Dialogen blev udelukket og tilintetgørelsen af individets originalitet blev kaldt frihed. Kultur placerede den enkelte i kollektive blokke, som blev urokkelige enheder.

Det er netop disse konsekvenser af afkoloniseringen som har givet Den tredje Verden, som f.eks. Colombia, de fundamentalistiske træk, som nærer volden.

I-tale-sættelsen; »terror-talk«

I en overordnet strukturel forstand opstår Violenciaen på grund af ubalance, disækvilibrum mellem sektorer, hvor den ene forsøger at eliminere den anden ved udbytning og destruktion. Dens udtryk er intolerancen, hvor der f.eks. opstår grupper som har som mål at rense ud i byerne, på landet, i slummen, i de politiske systemer, blandt indianerne, gadebørnene, de homoseksuelle. Det fælles karakteristiske er udrenselsen (»limpiezas«) af »den anden«.

Psykologisk set, er Violenciaen karakteriseret ved denne form for paranoia om »den anden«; en kognitiv indstilling, som spiser sjæle op, men som også nærer en slags liv. Når man opholder sig i Violenciaens område, opdager man, hvor svært det er at holde sig udenfor denne »terror-talk«, historierne bliver medrivende og det er svært at forholde sig neutralt.

Denne polarisering finder man bl.a. i beskrivelserne af livet i guerrilla-bevægelserne. Enten bliver tonen forarget, indigneret, eller også frelst og kategorial. I den senere tid er der kommet forskellige vidnesbyrd om forholdene i guerrilla-bevægelserne, som afspejler denne specielle sprogliggørelse, hvor parterne spænder hinanden op i en grad, hvor de mister deres eksistensberettigelse, hvis den anden part forsvinder.

En af beskrivelserne er Gabriel Garcia Marquez' betingning om en gidseltagning (Marquez 1996). Her fortælles om tre kvinder, der holdes som

gidsler i månedsvis; den ene bliver dræbt, og de to andre slippes fri efter månedlange forhandlinger.

Gidseltagningen afspejler hele den colombianske *Violencia*; hvorledes narkotrafikken er blevet central for guerrillaens overlevelse, og hvorledes de politiske demokratiske overtoner efterhånden er forsvundet i landet. Parterne, regeringen og guerrillaen, er på en måde afhængig af hele tiden at kunne spænde sig op imod hinanden. De kan ikke undvære hinanden, og derfor er kravet om udvisning af de tilfangetagne narko-handlere, («la extradiction»), blevet til omdrejningspunktet i forhandlingerne. Hvis de udvises til USA forsvinder den ene part, og skyggeboksningen kan ikke længere opretholdes; spillet ophører.

F.eks. indvilliger narkobaronen Pablo Escobar i at lade sig fængsle og frigive sine gidsler, hvis han kan få en forsikring om, at han og de allerede tilfangetagne narko-handlere ikke overgives til USA's fængsler. Pablo indretter sit fængsel som en hacienda, der efterhånden indtager så luksuriøse dimensioner, at regeringen for ikke at miste ansigt beslutter at overflytte ham til et andet fængsel. Det finder Pablo sig ikke i og forlader fængslet uden at møde modstand. Historien er utrolig, og fra en dansk position læser man med åben mund, hvorledes de to parter, staten og narko-guerrillaen, hele tiden indtager en tango-position. Faktisk er det en privat person, en præst med okkulte evner, der er udenfor nogen institutionstilknytning hos hverken stat eller guerrilla, som foretager interveneringen og får gidslerne frigivet. Det er ikke den ene af parterne, der finder løsningen.

Voldens parter nærer hinanden og man kan læse i deres sprog, hvorledes de spænder hinanden op. En anden eksemplificering af modsætningsernes spil er en beretning fra et tidligere medlem, »Johny«, af den colombianske guerrilla, FARC (Johny 1995). Efter at have forladt guerrillaen indtager han som fortæller en position, hvor nogle aspekter nævnes uden at andre omtales. Johny beretter om de brutale clearing mord, hvor ofrene skal tage tøjet af inden de skydes, og hvor de nye medlemmer tvinges til at skyde, for ikke selv at blive skudt. Undertiden er det deres egne, der skal skydes, fordi de beskyldes for at have forrådt deres kammerater ved at stjæle mad og ved at forsøge at desertere fra bevægelsen. Der er lange beskrivelser af de barske forhold med uendelige natlige vandringer uden mad og søvn. Men der er ingen steder en omtale af kammeratskabet, af de dårlige sociale forhold i Colombia, og intet om den politiske ide, som samler bevægelsen. Det ideologiske koncept bliver latterliggjort ved korte referater om, at de er blevet påduttet en naiv-marxistisk ideologi.

I en anden bog om guerillabevægelsen »ELN«, skrevet af et ledende guerrillamedlem, er i-tale-sættelserne af modsat karakter. Her er positive omtaler af det solidariske kammeratskab og om den kommunistiske ideologi på næsten hver side (Vigil 1989). Forfatteren begynder med en opfordring til, at man må risikere noget, og at det vil være uansvarligt ikke

at gøre noget. »Mens du læser denne bog, bliver der dræbt 50 mennesker om dagen. Men det er ikke guerrillaens *Violencia*, som dræber folk. Tusindvis af børn sover på gaden i Bogota og halvdelen får ikke tilstrækkeligt at spise, og mere end halvdelen af befolkningen kan ikke læse og vil aldrig komme til at tjene så mange penge, at de kan købe denne bog ...« (Vigil 1989: 11). Dette sociale engagement og politiske idé er konsekvent styrende for alt, hvad der beskrives, og undertiden reelt for-drejende realiteter.

Hos guerrillaen bliver aktionerne karakteriseret som voldelige, men ikke som *Violencia*; tværtimod har de voldelige handlinger til hensigt at bekæmpe *Violencia*en. Konflikten radikaliseres, fordi bevægelsen står under pres af en monumental fjende; derfor må de arbejde under lukkede former og med et stort krav om sammenhold og loyalitet indenfor bevægelsen. De har ét og kun ét alternativ, men dette alternativ udgør et fundamentalt og omfattende livsprojekt, ikke blot et partipolitisk forslag. Deres ideologi er en »causa«, som på samme tid både er årsagen til livet og til døden. Man er så stærkt knyttet til »den egentlige årsag«, at man udholder alle vanskelighederne ved at være guerrilla-soldaten, der altid er på vandring, har sygdomme, udsættes for fængslinger og tortur, etc.

Der er ingen mellemveje i dette spil mellem stat og guerrilla, enten er man med eller mod. Det er et intenst kollektivt projekt med klare opsplitninger mellem ven og fjende og med stærke følelser, som hele tiden giver en intens oplevelse af tilstedeværelse. Man er en tilstedeværende krop, en udsat krop og en bevæbnet krop. Man er så meget krop, at man kan skifte navn og i lange perioder leve i hemmelighed som guerrilla eller beskytte sig bag bodyguards som regeringsmedlem. Det individuelle selv, bliver langsomt udskiftet med et kollektivt, der danner det psykodynamiske grundlag for den paranoia, som *Violencia*en bliver omgærdet af. Violentologer som f.eks. Castro (1995) beskriver *Violencia*en som en socialpsykologisk, paranoid projektion, hvor man ikke kan tænke på den anden uden en tanke om hans elimination.

Sammen med Alfred Molano har jeg foretaget nogle interviews med ældre guerrilla folk fra 50-erne i Colombia; en del er blevet publiceret (Molano 1985, 1989). De adskiller sig fra de ovenstående vidnesbyrd ved at være lange beretninger om *Violencia*en, som udvikler sig i dialog med en interviewer, der arbejder med metoder baseret på feltophold og på narratologi. Det er karakteristisk, at personerne i disse »relatos«, livshistorier, ikke betragter *Violencia*en som en patologi, men snarere som et engagement, en form for social og politisk deltagelse, som har mange udtryksformer, som ikke kan lade sig banalisere. Beskrivelserne er konkrete, kronikale og faktuelle. Der gives ingen psykologiske overvejelser og ingen subjektive beskrivelser, hvor ens egen person betragtes i en fænomenologisk position. Denne manglende psykologiske refleksion og den fænomenologiske reduktion iklæder *Violencia*en et moment af noget ubevidst. Mange steder bliver beskrivelserne kondenseret til »en opstem-

met energi, som pludselig kræver sin udladning«. Handlingerne kan have noget magisk og religiøst over sig, og volden udløses af »onde øjne, dårlig vibrationer og uklare politiske signaler«. Ofte er der ingen adskillelse mellem det dæmoniske, voldelige og mellem det hellige, sacrale. Hos guerrillaen er de forskellige områder smeltet sammen; volden er blevet hellig.

Hos dem, der er blevet udsat for volden, ofrene, er Violenciaen derimod afskrælet og allokeret til de andre, de kriminelle, og blevet til en patologi. Hos ofrene finder man oftere et split end hos udøverne.

Hos Violenciaens udøvere er den voldelige handling derimod ikke noget der er afskrælet, ikke en patologi allokeret til de andre. Violenciaen har snarere karakter af den »evige dødedsans« med livshistorier præget af bevægelse, modsætninger, kærlighed og had.

Helbredelsen ingredienser: At glemme eller at huske?

Det psykosociale arbejde må tage form alt efter den kulturelle og politiske sammenhæng som disse i-tale-sættelser indgår i. Det giver sig udtryk i, at der er forskellige holdninger til psykoterapi i Peru og Colombia. Groft sagt, er man i Peru ikke interesseret i psykologi og terapi; her er befolkningens syn på forsoningsarbejdet, at det er bedst at glemme fortiden. I Colombia er man mere indstillet på det indsigtsgivende; i at få fortidens traumer gennemarbejdet i det terapeutiske rum.

Begge steder, Colombia og Peru, er mange personer blevet udsat for den organiserede vold og bliver det stadig. Situationerne er overværing af nedskydning af slægtninge, venner og naboer. Mødre, der oplever fjernelse af deres mænd, kvinder, der bliver voldtaget for øjnene af børnene etc. Drabene og overgrebene foregår efter de mest nedværdigende metoder. Landsbyer er blevet tømt for mænd, enker er blevet efterladt. Volden har været angstprovokerende med rygter om hævn og gengældelser og, befolkningen har forsøgt at holde sig udenfor ved at flygte til andre byer, ved at lade være med at anmelde overgrebene og lade de døde ligge, hvor de faldt.

Begge steder har volden været af et meget stort omfang, og de voldelige situationer har absolut været »udover det sædvanlige dramatiske og uden enhver form for forudsigelighed« og opfylder således de ætiologiske betingelser for »udløsende traume« i PTSD diagnosen. De eksponerede reagerer da også både i Peru og Colombia med opfyldelsen af PTSD symptomer, som »genoplevelse af hændelsen«, »forsøg på at undgå situationer, som kan trigge en genoplevelse af traumet«, »en generaliseret anæstesi«, såkaldt »numbing« og »forskellige udtryk for forhøjet arousal«. Alle disse reaktioner finder man generelt udbredt blandt voldens ofre, såvel i Colombia som i Peru.

Men bag disse generelle karakteristika er der en forskel, som giver forskellige retningslinier for det psykosociale arbejde. Forskellen afslører sig i i-tale-sættelsen af den voldelige situation og den kulturelle kontekst den indskrives i. Groft sagt, er man i Peru ikke interesseret i psykologhjælp og individuel behandling af sine symptomer. Her er den traumatiske hukommelse kollektiv, til forskel fra Colombia, hvor man er optaget af psykologi og, hvor behandlingen efterlever kriseterapiens foreskrifter: den følelsesmæssige forløsning knyttet til identificeringen af traumet, kombineret med kulturspecifikke behandlinger, som magi og shamanisme i form af et individuelt møde mellem klient og behandler.

Violenciaen kan ikke alene forstås ud fra dens »i-tale-sættelse«, bl.a. fordi det traumatisk ramte »selv« ikke kun konstitueres gennem sproget. Det er derfor vigtigt at inddrage de sociale og historiske forhold, hvorunder Violenciaen udspiller sig. I det følgende vil der derfor blive redegjort for Violenciaen i Colombia og Peru.

I Colombia har volden været umulig at eliminere, hvorimod den i Peru er blevet afviklet. Ved at sammenligne de to landes sociale og historiske kontekst, kan man få anskueliggjort, at Violenciaen næres af en række sociale og historiske faktorer, som f.eks.: 1. En lang historisk tradition for vold. 2. En svag regering, som ikke kontrollerer dannelsen af institutionelle opsplitninger i autonome enheder som f.eks. narko-guerrillaer og paramilitære grupper. 3. Et lavt budgetteret og ressourcefattigt juridisk system. 4. Manglende folkelige bevægelser, der på det lokale plan organiserer sig på baggrund af kulturelle etniske forhold, i stedet for politiske og ideologiske. Hvis disse forhold er til stede er det ikke tilstrækkeligt at landet satses på at bekæmpe fattigdom og ressource skævhed, at opretholde menneskerettighederne og bestræbe sig på demokratiske regeringsformer. Violenciaen vil alligevel finde sine niches, hvor den overlever og får styrke til at sprænge sine rammer.

Colombia er et eksempel på et land, hvor volden har udviklet sig, selvom nationalbudgettet er steget og demokratiet blevet styrket. Landet har det ældste demokrati i Latinamerika og var f.eks. det første som ratificerede sig overfor de internationale menneskerettighedskonventioner. Regeringen har foretaget mange revisioner af lovkomplekset således, at den er helt up-to-date overfor international lov. Men ikke desto mindre har Violenciaen udviklet sig således, at landet har den største mord-rate i verden og med omkring 50 kidnapninger og forsvindinger om dagen. Reelt foretager regeringsinstanser dagligt klare brud på menneskerettighederne, f.eks. fængslinger med manglende retsopfølgning i form af »incommunicado« og »habeas corpus«. Tortur er blevet påvist i en lang række eksempler. Når den anklagede har ansættelse indenfor staten, som f.eks. i politi eller militær, klarer de samme instanser selv det retslige arbejde med det resultat, at så at sige ingen er blevet anklaget og dømt indenfor de to værn i de sidste år. Sammenfattende må man sige, at uanset

regeringens erklærede hensigter om demokrati og overholdelse af menneskerettighederne udgør Colombia et »restricted democracy«.

Colombia har en lang tradition for vold. De første kampe mellem de liberale og de konservative begyndte i forrige århundrede med bl.a. »de tusindes dages krig« (1899 - 1902), som resulterede i så mange dræbte at »gribbene kun åd kombatanter af officersrang eller derover« som Marquez skriver i »100 års ensomhed«. Mordet på præsidentkandidaten Gaitán i 1948 startede den lange civile krig som fik navnet »La Violencia«, der krævede 180.000 dødsopfre (WOLA: 13).

Det er karakteristisk, at efter volden blev etableret på Colombia's scene i begyndelsen af dette århundrede har den været umulig at eliminere.

Præsident Turbay (1978 - 82) forsøgte at få bugt med Violenciaen med meget hårde diktatoriske midler, der oplagt brød med menneskerettighederne med mere end 6.000 fængslede per måned, og med udøvelse af tortur og trusler. Men ikke desto mindre fortsatte volden med en stigning i drabsraterne og kriminaliteten.

Præsident Betancur (1982 - 86) anlagde den modsatte strategi og gik i forhandlinger med guerrillaen med fredelige midler og frigav f.eks. et stort antal politiske fanger. Militæret udtalte »vi adlyder, men vi er ikke enige«; resultatet blev, at paramilitære grupper udviklede sig netop i den periode med stor hast. De myrdede mange af de frigivne, når de vendte tilbage til deres hjemegn. F.eks. blev grupper som MAS eller »død over kidnapperne« i 1983 beskyldt for over 800 nedskydninger i det afgrænsede Magdalena-distrikt.

Konklusionen er, at enten regeringen har forsøgt med den hårde, autoritære form eller den bløde, demokratiske forhandlings form, har resultatet været, at Violenciaen har fortsat med en tilvækst af flere og flere aktører; et forøget antal af højre-orienterede paramilitære grupper, flere narkotrafikanter, flere og flere politiske voldelige bevægelser, guerrilla fraktioner etc.

Man kan ikke romantisere voldens logik ved at sige, at det er en underliggende ubevidst rytme, som har vist sig umulig at eliminere. I Colombia er der nogle klare modforholdsregler som aldrig er blevet taget. Selvom regeringen har erklæret, at de fundamentale årsager til volden skyldes den store fattigdom og mangel på reformer, 40% lever i »absolut fattigdom«, 3% af landets elite ejer 71% af jorden (WOLA 1989: 8), er en jordreform aldrig blevet håndhævet. Men de manglende reformer er et karakteristika for så mange andre udviklingslande uanset deres omfang af Violencia. Et af de største problemer, som der aldrig er blevet skredet ind overfor er, at landets styrelse, den civile regering er blevet afhængig af militæret for at opretholde orden, ikke alene ved lovløse opstande, men også ved legitime civile protester. Der er klare beviser på, at militæret arbejder sammen med paramilitære grupper (WOLA: 61), der karakteristisk bærer engelske navne som f.eks. »The Red Fascist Army«,

»The Anticommunist Youth«, »The realistic Ones«, »Can Kill«, »Exterminator«. Regeringen har ikke taget nogle forholdsregler for at afvæbne disse paramilitære grupper. Ganske vist er der en officiel offensiv overfor narko-guerrillaen, men overfor de magtfulde paramilitære grupper sker der intet. På samme måde er det juridiske system, som stadig er et af de dårligst budgetterede i Sydamerika, præget af urimelige langsommelige bureaukratiske procedurer, ineffektivitet og mangel på ressourcer.

Peru. Der er mange ligheder med Colombia. Peru er også et land præget af stor fattigdom og med en regering, som ikke kan fungere uden et samarbejde med militæret. Her er der også formelt set en demokratisk valgt regering, men der foretages klare overskridelser af menneskerettighederne, og der er mange eksempler på »impunidad«, »incommunicado«, forsvindinger og nedskydninger udført af regeringens mange værn.

Men Peru har ikke en lang tradition for *Violencia* som Colombia. Der er ikke det samme store antal paramilitære grupper, ikke det mægtige omfang af narkohandel som i Colombia. I Peru er der flere indianske folk og en større tradition for folkelige bevægelser og for kollektivt samarbejde specielt i landområderne. Det har fået en konsekvens for de væbnede konflikter og for den borgerkrig, som landet blev kastet ud i i bekæmpelsen af den oprørske bevægelse Sendero Luminoso (SL). Til forskel fra Colombia har de forskellige væbnede enheder ikke haft et ønske om at vedblive med at nære *Violencia*en, men har klart tilkendegivet at de vil tilbage til et civilt, fredeligt liv. I Colombia har de forskellige væbnede grupper, narko-guerrillaen og de paramilitære grupper, fået en autoregulation og en selvbestaltethed, som har gjort dem modstandsdygtige mod elimination. De vil blive arbejdsløse, hvis *Violencia*en ophører. I Peru har de væbende borgergrupper efter konflikten med SL kunne opluges af de lokale organisationer, som landsbyerne igennem århundrede altid har haft tradition for. Våbnene er blevet opbevaret samlet i forsamlingshusene, og militæret har efter borgerkrigen kun inddraget dem ved en fælles henvendelse. I Colombia har næsten hver person sit eget skydevåben og vil ikke give det fra sig. I Peru er en trediedel af de meget store befolkningsgrupper, som var flygtet til byerne under borgerkrigen, nu vendt tilbage til deres landsbyer, til forskel fra Colombia, hvor vandringer fra land til by har været umulig at vende.

Den peruanske voldsperiode har til forskel fra Colombia en afgrænsning på 13 år (1980 – 93) med et markeret start- og sluttidspunkt. Fra 1980 - 82 indtog SL de afsidesliggende landsbyer i landområderne og formåede at overtale en befolkning, som i mange år på grund af en mislykket »Agraria Reforma« ikke havde oplevet, at udefrakommende interesserede sig for deres situation. SL kom med opmærksomhed og lovede forbedringer. Deres første handlinger var ofte at afsætte en ineffektiv politi-instans, »las Fuerzas Policiales« (FFPP), for derefter selv at tage lov og orden i deres egne hænder. Men mordet på otte journalister i 1982

bragte international opmærksomhed på konflikten og præsident Beláunde besluttede at sætte de væbende styrker ind i bekæmpelsen af SL. Det medførte hårde kampe og en række massakrer på civilbefolkningen. Specielt i det bjergrige Ayacucho-område mistede 10.500 livet, to ud af hver hundrede (Degregori 1996). Der er vidnesbyrd om, at SL forlangte af lokalbefolkningerne i de små landsbyer, at de skulle skjule sig i bjergene for militæret. Alle, der ikke adlød, blev betragtet som tilhængere af regeringsmagten og henrettet. Når hæren kom betragtede den de bønder som den fandt i bjergene udenfor landsbyerne, som tilhængere af SL og udførte massakre på dem. Resultatet blev at landbefolkningen ikke kunne føle sig sikre noget sted.

Indianerne flygtede til byerne og måtte leve et mestitsliv, og på grund af det store mandefald måtte flere af kvinderne overtage mændenes arbejde. Resultatet blev en forandring af helt fundamentale kategorier: indios/mestiz, bybefolkning/landbefolkning, mand/kvinde. Men selvom der således foregik nogle afgørende forandringer af den sociale og kulturelle kontekst, ophørte Violenciaen i løbet af forbløffende kort tid. Nogle måneder efter tilfangetagelsen af Guzmán og de andre ledere af SL i 1993, begyndte indianerne at flytte tilbage til landområderne.

Det var ganske vist regeringen, der fangede Guzmán og hans følge, men den kan ikke tilskrives æren for at have elimineret Violenciaen. I en årrække forinden havde et meget stort antal væbnede borgergrupper, de såkaldte »Rondos«, bekæmpet SL. De blev hurtigt etableret, bl.a. fordi regeringen kunne appellere til de i forvejen eksisterende organisationsstrukturer i landsbyerne. Befolkningen grupperede sig efter gamle parceller og autoritetsstrukturer i løbet af få måneder, samlede våbnene centralt i landsbyerne og fordelte dem alt efter de konkrete opgaver, natlige vagtordninger blev iværksat og vagttårne opstillet. I alt blev der etableret 836 Rondos af 66.200 bønder med omkring 6.500 stk. våben (Degregori 1996: 24). Organiseringen byggede på de gamle organisationsmønstre, til forskel fra SL som ofte var unge marxistiske universitetsstuderende uden kendskab til »landlivet«.

Colombia har ikke været i stand til at etablere lignende borgervæbnede grupper. Ganske vist har der siden 1987 været officiel mulighed for at bevæbne sig lokalt i grupper, hvis man havde til hensigt at »opretholde normaliteten«, som regeringen udtrykte det. Men meget hurtigt viste det sig, at man under dette legitime dække oprettede regulære træningslejre for lejermordere og dødseksekutionsgrupper; de såkaldte »Sicarios«. Der er sidenhen blevet formuleret en legal begrænsning, men stadig er der mulighed for at opretholde bevæbnede grupper i områder med ringe militær og politidækning til kamp mod guerrillaen (WOLA: 81); loven er blevet til større succes for paramilitære grupper end for borgergrupper.

Violenciaen tager forskellig form i Peru og i Colombia, men der er også store ligheder. Begge steder kommer Violenciaen i kølvandet på en Reforma Agraria, som ikke lykkedes og som etablerer et socialt vakuum

præget af uorden, manglende statslig styring og stor fattigdom. SL ville opbygge noget nyt og havde en politisk strategi, som var hentet hjem fra kommunistiske enklaver i udlandet, ligesom guerrilla bevægelsen i Colombia. I Peru sendte hæren nogle specialtrænede grupper, de såkaldte »Marineros«, som i handlinger og organisation lignede Colombias paramilitære grupper.

Men i Peru er der en mere markant afgrænsning på Violenciaen, til forskel fra Colombia, hvor grænserne mellem ven og fjende er glidende og udflydende. I Peru har det således efterfølgende været muligt at identificere og udnævne en vinder; de såkaldte »Rondos«, de lokale borgergrupper; den oprindelige befolkning, indianerne har udgjort den egentlige modstand mod SL og Violenciaen (Degregori 1996).

Etniske konflikt

Violenciaen er et så emotionelt ladet emne, at der vil opstå nogle fortrængninger og forsvar i vores fortolkninger, som forhindrer os i at nå til den fulde forståelse. En af måderne at afslutte analysen på et præmaturot tidspunkt er f.eks. at tilskrive årsagen til den peruanske modstand mod Violenciaen, en stor etnisk styrke, en fast kulturel tradition, som konkretiserer sig i disse såkaldte Rondas, de væbende borgergrupper, som byggede på den indianske kulturs traditioner for fred og kollektivitet. Sådan set er konklusionen korrekt, men den indebærer en form for romantisering, en ophøjning af den ædle vilde indianer.

Fra Ex-Jugoslaven ved vi hvorledes opfindelsen af »etnicitet« er en måde at nære volden på. Ved at gøre den anden part til et anderledes, etnisk folk, og ved at give dem nogle kulturelle egenskaber, der er forskellige fra én selv, kan man exortere dem. Den anden ikklædes noget farligt, vildt og forstyrrende, eller man gør det fremmede nydelsesværdigt, smukt og interessant; altsammen for at man kan udøve den civiliserede kontrol. Exotisme er en af imperialismens gennemtrængende manøvrer, sådan som man har set det med romantiseringen og dyrkelsen af en række kunstneriske latinamerikanske udtryk i Europa som f.eks. tangoen (Svavigliano 1995: 75). Et andet eksempel er ophøjningen af den ædle vilde; ønsket om det indianske oprør. Det kan blive en nostalgisk kompensation mod vores imperialistiske tendenser, som har udryddet de indianske folk (Elsass 1992).

Der er mange eksempler på denne kompensatoriske dårlige samvittighed. Vargas Llosa (1983: 69, 82) kvalificerer »indigenad-bevægelsen« og »det indianske oprør« ved at adskille indianerne i deres landsbyer fra det moderne Peru. Han skriver f.eks. at »det er et antikt Peru, der har overlevet i disse hellige bjerge, hvor de i århundreder har været isoleret og adskilt«. Sådan er der altid et behov for at ikklæde indianerne nogle for-

domme om, at de skal udgøre de oprindelige rødder, som overløbes af vores civilisation.

Vi har brug for et indiansk oprør, men det er forkert at tilskrive indianerne en antikvarisk kultur. De er en del af den moderne latinamerikanske kultur præget af fragmenteringer, forflytninger og kulturblandinger; træk som er fundamentale for de fleste folk på det latinamerikanske kontinent. Men det er ofte for at skabe orden i denne hegemoni, at det traditionelle stilles overfor det moderne, endda det postmoderne, og vi f.eks. karakteriserer indianerne for at være traditionelle, rurale, pastorale, folkløse etc. Men indianerne har selv kulturblandingen i sig. Det er ganske vist den gamle struktur den bygger på, men mange af ingredienserne er absolut moderne. F.eks. har mange af de kampteknikker og aktionsformer som de peruanske indianere har benyttet sig af overfor guerrilla-bevægelsen ikke været antikvariske. Nogle steder har indianerne endda taget forbilleder fra video-verdenen og har kaldt deres høvdinge for »Rambo«, og flere af de nye omvendte evangeliske grupper har kaldt commandanten for »Jehovah«.

Et af medlemmerne fra en meget isoleret landsby udtalte en gang til mig, at det egentlig ikke var radioen og den nymodens kommunikations teknik, som overraskede og virkede fremmed på ham, men snarere nyhederne, der kom ud af dem. Og en anden afsidesboende indianer afsluttede engang samtalen med mig ved at spørge om mit fax-nummer. Da jeg spurgte ham, hvad han skulle bruge det til, svarede han med et smil, at sådan afsluttede man da altid en samtale med europæere og amerikanere.

Indianerne er ikke kun gamle kulturelle overlevelseshæder, men snarere en brikolage af nyt og gammelt. Indianerne er stadig klædt i ponchoer eller bowlerhatter, men de er ikke nødvendigvis gammeldags, tværtimod ofte særdeles velorienteret om vores moderne kultur og dens *Violencia*. Nogle bærer i bogstavelig forstand mobil-telefoner under deres ponchoer.

Statssamfundet, militæret og politiet har altid appelleret til lokalsamfundet om at danne væbnet modstand; man kender til disse grupperinger fra Vietnam og fra amerikansk indblanding i Mellemamerika. Væbnede borgergrupper dækker over mange forskellige fænomener, forskellige steder og til forskellig tid. Det kan være praktisk for magthaverne at have sådanne kulturelle rødder, fordi konflikterne kan transporteres til disse grupper og maskeres under navnet »etniske konflikter«; ligesom uenighederne i det tidligere Jugoslavien på et tidspunkt blev benævnt.

Ved at bruge ordet »kultur« får man et løsen, som standser analysen på et behageligt sted. Men kultur er meget andet end den indianske kultur, som kan kontrollere og eliminere *Violencia*. Kampen mod volden handler også om nogle almene demokratiske regler, der skal overholdes. Kampen mod »impunidad«, bestræbelserne på at få flere ressourcer til de retslige systemer, bekæmpelse af paramilitære grupper – et psykosocialt arbejde, der kan gøres uden skelen til et romantisk og vagt begreb

om kultur. I den kamp kan vi ikke undvære de lokale etniske grupper som f.eks. indianerne, men vi skal passe på med at blive forført ind i et romantisk kulturbegreb om etnisk styrke.

Professionel witnessing

For psykologen i det psykosociale hjælpearbejde i denne komplekse latinamerikanske kontekst er problemet at finde den rette fortolkning af *Violencia*, en fortolkning som placerer sig præcist mellem det kollektive og det individuelle. Konkret ser man forskellige placeringer i forskydningen mellem det kollektive og det individuelle afspejlet i holdningen til psykoterapi i Colombia og i Peru. I Colombia hvor der ikke er en kollektiv kontekst med tradition for »social hukommelse« er der større interesse for den individuelle, psykoterapeutiske hjælp. I Peru, hvor de indianske lokalsamfund i landområderne har stærke traditioner for kollektivitet er interessen for den individuelle psykologhjælp derimod lille; her består rehabiliteringen ikke i at huske traumatisk materiale, snarere i at glemme.

Denne dimensionering i psykologarbejdet kan tage kollektive former som del af et professionelt vidnesbyrd, sådan som det blev benævnt i indledningen. Opgaven er her advokatrollen for klienten overfor samfundets forskellige politiske og kulturelle forvaltninger, f.eks. med standarder om opretholdelsen af menneskerettighederne og de konkrete krav om ophevelsen af »impunidad«, »incomunicado«, tortur etc.

Ved PTSD-behandlingen lægges der et mere snævert individuelt fokus på, at klienten skal genkalde sig traumet i en proces, der udfolder sig mellem klient og terapeut. Men der er forskel på historier, alt efter den kontekst, de optræder i, og historien om traumet kan tage et kollektivt eller et individuelt forløb.

Ricoeur (1981: 170) skelner imellem historier, som man ikke kender slutningen på; en form for »empty seriality«, som er en hel anden proces, end hvor man kender slutningen, »reenactment«. PTSD-patienten har et sådan dobbelt narrativ, hvor det ene, det kollektive, er velkendt af klienten og hans lokal samfund, og det andet, det individuelle, er hans patologiske hemmelighed. Kriseterapi er problematisk, fordi det kan være vanskeligt at lægge vægten korrekt mellem disse to typer af historier.

I det hele taget er det problematisk at indskrive den traumatiske hukommelse i et narrativ, fordi det i sig selv vil lægge et specielt procesuelt terapeutisk fokus. Det er hyppigere »embodied« i smerten og frygtens neurofysiologi, snarere end i ord og billeder og derfor vanskeligt kan gøres til genstand for »i-tale-sættelse«. Den traumatiske hukommelse bliver til en form for »habitus«, forstået som en kompleks handling som orienterer samfundets medlemmer til en speciel praksis som giver dem anerkendelse overfor en anden gruppe; som en måde at reproducere og gen-

skabe en gruppe og dens medlemmer. Habitus er således mere end en skreven og talt hukommelse på (Bourdieu 1977).

En yderligere kvalificering af forskellen mellem det individuelle og det kollektive vil være skelnen mellem »savoir« og »connaissance«, sådan som Foucault (1972) har foreslået. »Savoir« forstået som en gruppe elementer som bliver forment i en diskursiv praksis, en »i-tale-sættelse«, som f.eks. den videnskabelige diskurs, der bliver konstitueret ikke alene af dens form og regelrettedhed, men også af de emner som den omhandler og som kan få en tilstedeværelse i selve talen; begreber som i sig selv danner en realitet. »Connaissance« er derimod snarere en form for »surface knowledge«, hvor dens enkelte dele kan opgøres alt efter om de er sande eller falske. Men den ene form for viden er ikke nødvendigvis bedre end den anden, og det er netop en sammenblanding af disse to hukommelsesbegreber, som har skabt splittelsen omkring de »falske hukommelsesspor«, som skabes i terapierne og som ikke har en historisk realitet; f.eks. de terapiskabte incestoplevelser (se f.eks. Young 1995).

Det psykosociale arbejde består i at etablere den rette relation mellem disse forskellige former for det individuelle og det kollektive rum. Narrativet kan her være en hjælp til at undersøge forholdet mellem ens egen livshistorie og den ydre historiske fortælling. Men narrativet får forskellig udformning alt efter, hvor man lægger vægten. Går det for tæt ind i det terapeutiske rum, kan det skabe »inventions«, som ikke er helende, og går det for meget ud i det historiske, kan det skabe myter, som ikke giver forsoning.

Det individuelle psykologiske hænger selvfølgelig sammen med det offentlige, politiske. Det er ikke noget nyt, for 70 år siden skrev, Virginia Woolf: »the public and private worlds are inseparably connected ... the tyrannies and servilities of one are the tyrannies and servilities of the other« (1925).

I det psykosociale arbejde med krigens overleverere ser man, hvorledes traumet på det ene plan bliver til traumet på det andet, og den latinamerikanske historie bekræfter Hermans ord »out the context of a political movement, it has never been possible to advance the study of psychological trauma« (Herman 1992: 32).

Med denne skelnen mellem den individuelle og den kollektive traumatiske hukommelse er vi langt væk fra PTSD-diagnosen symptomliste og kriseterapiens foreskrifter. Det psykosociale arbejde bliver til andet og mere end terapi, snarere til en form for forsoning. Og netop reoveringen af den traumatiske historie har betydning for forsoningen efter *Violencia*. Alt efter konteksten kan den tage form som en måde at genopdage traditionen eller at skabe den. Overleverne tænker ikke altid i historiske korrekte termer, men i mytiske rammer som afspejler mentale strukturer, snarere end temporale.

I forsoningsarbejdet er det forgangne kun anvendeligt, så længe det kaster mening på nutidens problemer. I det psykosociale arbejde bør man

derfor ikke alene reflektere over det forgangne traumatiske, men også undersøge hvorledes det har betydning for nutiden. På den måde bliver det forgangne en dynamisk mulighed for at ændre fremtiden. Billederne bliver ikke i sig selv den reale historie, men er korte referencer til fortiden, hvorfra man henter kraft ved at sætte den ind i aktuell social og politisk kontekst. Historien er den vind, hvori man sætter sine sejl mod fremtiden (Benjamin 1968).

Eller sagt med Carlos Fuentes ord: »We live today. Tomorrow we shall have an image of today. And we should not separate what we are able to imagine from what we are able to remember. Remember the future; imagine the past: I believe that this is the truthful articulation of time as it is liven, inevitable in the present« (Fuentes 1985).

LITTERATUR

- AGGER, I.: *Theory and practice of psycho-social projects under war conditions in Bosnia-Herzegovina and Croatia*. ECHO/ECTF. European Community Task Force. Zagreb, 1995.
- Agger, I., Jensen, S.B.: *Trauma and healing under state terrorism*. Zed Books. London, 1996.
- ARCEL, L., SIMONKOVIC, G.T. (red.): *War violence, trauma and the coping process. Armed conflict in Europe and survivor response. International Rehabilitation Council for Torture Victims*. Copenhagen, 1998.
- ARCEL, L.T. (ed.): *War victims, trauma and psycho-social care*. European Community Task Force. Zagreb, 1994.
- BENJAMIN, W.: *Illuminations*. Schocken. New York, 1968.
- BOURDIEU, P.: *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. Cambridge, 1977.
- BRUNVATNE, R., LYSGAARD, K.H., HJORTDAHL, P.: Psykosocialt forebyggende arbeid blant krigsflyktninger. En opgave for primærhelsetjenesten? *Tidsskrift for Norsk Lægeforening*. 1995, 115, 23-26.
- CASTRO, M.C.: *Guerrilla y reinserción: una aproximación al estudio del lazo social. Debates en Psicología*. Pontificia Universidad Javeriana. 49 - 55. 1. 1995.
- DEGREGORI, C.I., CORONEL, J., DEL PINO, P., STARN, O.: *Las rondas campesinas y la derrota de sendero luminoso*. Estudios de la Sociedad Rural 15. IEP ediciones. Lima 1996
- ELSASS, P.: *Strategies for survival. The psychology of cultural resilience in ethnic minorities*. New York University Press. New York, 1992.
- FINKELKRAUT, A.: *Tankens forræderi*. Cappelen Akademiske Forlag. Oslo, 1994.
- FOUCAULT, M.: *The archaeology of knowledge*. Harper and Row. New York, 1972.
- FUENTES, C.: *Remember the future*. *Salmagundi* 69 - 69: 333 - 52. 1985
- HASTRUP, K., ELSASS, P.: Anthropological advocacy. A contradiction in terms? *Current Anthropology*. 1990, 3, 301-311.
- HERMAN, J.: *Trauma and recovery*. Basic Books. New York, 1992.
- HOROWITZ, M.: *Stress response reactions*. Basic Books. New York, 1986.
- KALICANIN, P., LECIC-TOSEVSKI, D., BUKELIC, J., ISPANOVIC, V.: *The stress of war and sanctions*. Institute of Mental Health. Belgrade, 1994.
- KARDINER, A., SPIEGEL, H.: *War, stress and neurotic illness*. Hoeber. New York, 1947.

- LIFTON, R.J.: *Lecture at the 9th Annual Meeting of the International Society for Traumatic Stress Studies*. 1993.
- MARQUEZ, G.C.: *Noticia de un secuestro*. Grupo Editorial Norma. Bogota, 1996
- MOLANO, A.: *Selva adentro*. Una historia oral de la colonization del Guaviare. El Ancora Editores. Bogota, 1990.
- MOLANO, A.: *Siguiendo el corte*. *Relatos de guerras y de tierras*. El Ancora editores. Bogota, 1989
- MOLANO, A.: *Los años del tropel*. *Cronicas de la violencia*. El Ancora editores. Bogota, 1985.
- JOHNY: *En el infierno*. *Una guerrilla que se devora a si misma*. *Testimonio de un ex-integrante de las farc*. Ediciones de Hugo Mantilla. Bogota, 1995.
- MOLLICA, R.F., WYSHAK, G., LAVELLE, J.: The psychosocial impact of war trauma and torture on Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 1987, 144, 1567-1572.
- NUSSBAUM, M.: *The therapy of desire*. *Theory and practice in hellenistic ethics*. Princeton University Press. Princeton, 1994.
- RAPPAPORT, J.: *The politics of memory*. *Native historical interpretation in the Colombian Andes*. Cambridge University Press. Cambridge, 1990.
- RICOEUR, P.: »Narrative time«. In Mitchell, W.J.T. (ed.): *On narrative*. Univ. Chicago Press. Chicago, 1981.
- SAVIGLIANO, M.E.: *Tango and the political economy of passion*. Westview Press. Boulder, 1995
- SOMASUNDARAM, D.J., SIVAYOKAN, S.: War trauma in a civilian population. *British Journal of Psychiatry*. 1994, 165, 524-527.
- STÆHR, A., STÆHR, M., BEHBEHANI, J., BØJHOLM, S.: *Treatment of war victims in the Middle East*. International Rehabilitation Council for Torture Victims, IRCT. Copenhagen, 1993.
- SVEAASS, N., HAUFF, E. (red): *Flukt og fremtid*. *Psykosocialt arbeid og terapi med flyktninger*. Ad Notam, Gyldendal. Oslo, 1997.
- SVEAASS, N.: The organized destruction of meaning. In Lavik, N.J., Nygård, M., Sveaass, N., Fannemel, E.: *Pain and survival*. *Human rights violations and mental health*. Scandinavian University Press. Oslo, 1994.
- VIGIL, M.L.: *Camilo camina en Colombia*. Editorial Nuestro Tiempo. Mexico 1989
- WEINE, S., LAUB, D.: Narrative constructions of historical realities in testimony with Bosnian survivors of »Ethnic Cleansing«. *Psychiatry*. 1995, 58, 24-260.
- WEINE, S., LAUB, D.: Narrative constructions of historical realities in testimony with Bosnian survivors of »Ethnic Cleansing«. *Psychiatry*. 1995, 58, 246-260.
- WILLINGEN, L.H.M. (ed.): *Care and rehabilitation of victims of rape, torture and other severe traumas of war in the republics of ex-Yugoslavia*. UNHCR. Pharos Foundation. Utrecht, 1993.
- WOLA: *Colombia besieged: Political violence and state responsibility*. Washington Office on Latin America. Washington, 1989
- WOOLF, V.: *Mrs. Dalloway*. (1925) Harvest. New York, 1975.
- YOUNG, A.: *The harmony of illusions*. *Invention of post traumatic stress disorder*. Princeton University Press. 1995